

OLGA DZIEDZIC

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
FACULTY OF PHILOLOGY
INSTITUTE OF GERMAN STUDIES
DEPARTMENT OF SWEDISH STUDIES
E-MAIL: OLGA.DZIEDZIC92@GMAIL.COM

Personnamn som översättningsproblem. En studie av Andrzej Stasiuks roman *Dziewięć* och dess svenska översättning

SAMMANFATTNING

I denna artikel försöker jag besvara frågan vilka översättningsmetoder översättaren Tomas Håkanson använder sig av för att översätta personnamn i den svenska översättningen av den polska romanen *Dziewięć*. Personnamn (med även andra typer egenamn) är en viktig beståndsdel av det litterära språket i romanen och påverkar därför såväl berättelsens innebörd som textens språkliga och konnotativa dimension. Materialet för den jämförande analysen utgörs alltså av exempel på olika typer personnamn som oftast är starkt kopplade till källtextens kulturella kontext och kan därför vålla svårigheter vid översättningsprocessen.

I den första delen av artikeln gör jag ett försök att definiera begreppet *egennamn* samt föreslår en indelning av egennamn i semantiska kategorier som bland annat betydelsegruppen personnamn ingår i. Dessutom anger jag de vanligaste översättningsmetoderna som översättare brukar använda sig av vid översättning av personnamn och även andra typer egennamn. Textmaterialet och forskningsmetoden beskrivs kortfattat i nästa kapitel. I artikelns huvuddel genomförs en komparativ analys som baseras på exempel ur Andrzej Stasiuks roman *Dziewięć* och dess svenska översättning *Nio*. I sista kapitlet diskuteras slutsatser som har framgått av den genomförda analysen.

NYCKELORD

översättning, personnamn, svenska, polska, jämförande analys

Inledning

Egennamn, och bland dem också personnamn, utgör en grupp av språkliga enheter som är starkt kopplade till sina källkulturer och som ofta ger uttryck för den kulturspecifika världsuppfattningen. Därför kan egennamn vålla svårigheter för översättare, särskilt när det gäller litterära verk i vilka egennamn oftast används intentionellt.

Syftet med denna artikel¹ är att försöka besvara frågan vilka metoder att översätta personnamn översättaren Tomas Håkanson väljer för att åstadkomma en litterär översättning av den polska romanen *Dziwięć*. Personnamn (med även andra typer egennamn) spelar i romanen en viktig roll för både berättelsens innebörd och textens språkliga dimension.

Artikelns första del består av teoretiska utgångspunkter som omfattar ett försök att definiera begreppet *egennamn* samt egennamns indelning i sex semantiska kategorier som bland annat betydelsegruppen personnamn ingår i. Dessutom nämner jag de vanligaste översättningsmetoderna som översättare brukar använda sig av vid översättning av personnamn och även andra typer egennamn. I nästa kapitel beskrivs kortfattat textmaterialet och forskningsmetoden. I artikelns huvuddel genomför jag en komparativ analys som grundar sig på exempel ur Andrzej Stasiuks roman *Dziwięć* och dess svenska översättning *Nio*. I sista kapitlet presenteras slutsatser som har framgått av den genomförda analysen.

1. Teoretiska utgångspunkter

1.1. Egennamn och översättning av egennamn

Eftersom syftet med denna artikel är att analysera hur personnamn, som utgör en av betydelsegrupperna inom egennamn, fungerar i översättningslitteraturen, gäller det först att försöka definiera begreppet *egennamn* samt diskutera olika översättningstekniker och eventuella problem som översättning av egennamn vållar.

Poliska språkvetare har hittills inte kommit överens om den enda gällande definitionen och indelningen av egennamn. Zofia Kaleta föreslår till exempel följande definition:

¹ Artikeln baseras på min masteruppsats "Egennamn som översättningsproblem. En studie av Andrzej Stasiuks roman *Dziwięć* och dess svenska översättning" som har skrivits 2018 på Institutionen för svenska språket och litteraturen vid Jagellonska universitetet.Handledaren var Piotr de Bończa Bukowski.

Egennamn är ett substantiv som betecknar en enskild entitet vilket innebär att det har förmågan att ange och indikera ett konkret, unikt objekt som på det sättet kan urskiljas från andra objekt i en real eller fiktiv utomspråklig verklighet [...]. Egennamn har ingen lexikalisk betydelse (ingen ordboksbetydelse) och uppvisar följaktligen inget språkligt innehåll. Förhållandet mellan ett egennamn och det objekt som egennamnet betecknar är alltså direkt. [...] De mest typiska egennamnen hänvisar till enstaka objekt och används i singularis men det finns även sådana egennamn som hänvisar till objektgrupper².

Krzysztof Hejwowski pekar dock på vissa brister i den ovanstående definitionen. Bland annat invänder han Kaleta att de begrepp som hon använder sig av (*lexikalisk betydelse*, *språkligt innehåll* etc.) inte är tillräckligt klara och definierbara. Han anmärker också att de flesta ordböckerna innehåller definitioner av ord som utan tvivel tillhör kategorin egennamn (till exempel *London – Storbritanniens huvudstad*) vilket utgör ett tydligt bevis på att vissa egennamn har lexikalisk betydelse³.

I sitt eget försök att definiera egennamn fokuserar Hejwowski framför allt på de egenskaper som möjliggör att urskilja ett egennamn från ett appellativ. Till skillnad från det sistnämnda som kan användas både generiskt och specifikt, kan ett egennamn användas bara specifikt för att identifiera ett konkret objekt. Visserligen behövs inga andra identifieringselement för att uppfylla denna identifieringsfunktion men det finns många egennamn som betecknar fler än bara ett enda objekt⁴.

Hejwowski föreslår också en ganska enkel indelning av egennamn i sex olika betydelsegrupper beroende på vilken typ av referenter i den utomspråkliga verkligheten egennamnet syftar på. De betydelsegrupper som Hejwowski⁵ nämner är:

1. **personnamn** (pol. antropimy) – smeknamn, för- och efternamn, namn på musikgrupper och idrottslag, namn på personifierade leksaker och andra objekt,
2. **geografiska namn** (pol. toponimy) – alla geografiska namn, namn på gator, torg, kontinenter etc.,
3. **djurnamn** (pol. zoonimy) – gäller de egennamn som betecknar konkreta, personifierade djur (till exempel i barnböcker),

² Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzezińska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 34 [övers. O. D.].

³ K. Hejwowski, *Nazwy własne w tekście literackim – techniki tłumaczenia*, [w:] *Przekład. Język. Kultura*, t. 3, red. R. Lewicki, Lublin 2012, s. 12.

⁴ Idem, *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, Katowice 2015, s. 126 f.

⁵ Ibidem, s. 136–141 [övers. och fetstil O.D.].

4. **växtnamn** (pol. fitonimy) – gäller de egennamn som ges åt en växt (förekommer mycket sällan),
5. **produktnamn** (pol. chrematonimy) – namn på kosmetika, livsmedel, redskap, fordon etc. Sådana namn har dock en tvetydig karaktär – de kan fungera antingen som egennamn om de betecknar ett varumärke eller som appellativer bildade av egennamn om de betecknar ett konkret exemplar inom ett varumärke,
6. **namn på institutioner, byggnader och konstverk** (pol. ideonimy) – bland annat namn på företag, olika slags byggnader, filmer, litterära verk, musikverk och andra produkter av människans kreativitet och tankeförmåga.

En annan viktig aspekt som borde diskuteras i denna artikel är egennamns funktioner i litterära verk och framför allt i översättningslitteraturen. Efter Christiane Nord skriver Hejwowski⁶ att alla egennamn i skönlitterära verk används intentionellt, det vill säga deras användning har ett konkret syfte som ska uppfyllas. När det gäller sådana egennamn som återges på ett annat språk i översatta verk kan försöket att bevara samma funktion i måltexten vålla vissa svårigheter. Både Hejwowski⁷ och en annan polsk språkvetare Aleksandra Cieślukowa⁸ påpekar nämligen att egennamn uppstår som blandning av tradition och kultur vilket innebär att de ofta har en symbolistisk karaktär och förmedlar ett konkret värdesystem. Denna särskilda funktion leder till att det behövs andra tekniker och kunskaper vid översättning av egennamn än det vanligtvis är fallet vid övriga litterära översättningar. Enligt Cieślukowa⁹ borde översättaren fatta liknande beslut vid översättning av egennamn som författaren till originalet har fattat. Bara på det sättet kan användningen av egennamn i måltexten stämma överens med deras motsvarande användning i källtexten. Detta förutsätter dock att översättaren måste ha både mycket bra språkkunskaper och kunskaper inom båda språkens onomastiska system.

En mycket tydlig uppfattning om egennamn inom översättningslitteraturen har översättningsteoretikern Roman Lewicki. Egennamn ska enligt honom anses som sådana faktorer som kan främmandegöra översatta verk för deras läsare. Detta gäller till exempel användningen av personnamn som i målkulturen kan uppfattas som obegripliga eller ha främmande fonetiska drag vilket alltsamman medför översättningens exotisering. En särskilt hög grad av oöversättlighet uppvisar smeknamn och diminutivformer som bil-

⁶ Ibidem, s. 134.

⁷ Ibidem, s. 125.

⁸ A. Cieślukowa, *Nazwy własne w przekładzie literackim*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 389.

⁹ Ibidem.

das med hjälp av helt olika syntaktiska eller analytiska medel i världens olika språk. Likaledes konstrueras geografiska namn, till exempel gatunamn, enligt olika etablerade grammatiska mönster i olika länder vilket också borde betraktas försiktigt i översättningsprocessen¹⁰.

Krzysztof Hejwowski föreslår en omfattande förteckning över 17 möjliga metoder som översättare använder sig av för att hantera främmande egenamn i litterära texter. Nedan anges bara de vanligaste fyra teknikerna som i artikelns nästa del fungerar som referenspunkter för analysen av det samlade materialet:

1. **översättning i oförändrad form**,
2. **översättning med förklaring** (till exempel tillägg i form av klassificerande substantiv eller längre förklaringar),
3. **funktionell motsvarighet** – egennamnet ersätts med ett annat egenamn som är mer känt i målkulturen,
4. beskrivande egenamn med en konkret, konnotativ betydelse ersätts med **ett beskrivande egenamn med liknande konnotationer**¹¹.

1.2. Material och metod

Materialet som analysen grundar sig på utgörs av exempel hämtade ur Andrzej Stasiuks roman *Dziwięć* (den första upplagan 1999) och deras motsvarande textsegment ur bokens svenska översättning *Nio* av Tomas Håkanson (publicerad 2005). *Dziwięć* är en gangsterroman vars stora delar består av omfattande skildringar av 1990-talets Warszawa som huvudpersonen vandrar genom. Den språkliga stilen är poetisk, särskilt i långa beskrivningar. Samtidigt konstrueras språket med hjälp av vardagsspråkliga medel och element som är typiska för fingerat talspråk (till exempel svordomar, vardagsspråkliga användningar av geografiska namn, diminutivformer, ökning etc.)

Forskningsmetoden som jag använder mig av för att analysera de samlade exemplen baseras på en enkel komparativ modell. Den polska källtexten fungerar alltså som en referenspunkt för den översatta texten. Först har jag urskiljt ur originalet sådana textsegment som innehåller personnamn och sedan har jag sammanställt dessa fragment med deras motsvarande fragment ur måltexten för att kunna fastställa formell och dynamisk ekvivalens

¹⁰ R. Lewicki, *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000, s. 46.

¹¹ K. Hejwowski, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 176–179 [övers. och fetstil O. D.].

(eller bristen på ekvivalens) mellan käll- och måltexten¹². I den analytiska delen tar jag upp bara utvalda exempel på personnamn som representerar olika översättningsmetoder. Jag analyserar inte de exempel på personnamn som upprepas i romanen eller inte är relevanta ur översättningsperspektivet. De utvalda exemplen har jag delat upp i tre grupper med personnamn som representerar ett gemensamt översättningsproblem. Den första gruppen består av exempel på personnamn förankrade i den polska källkulturen, den andra gruppen innehåller exempel på talande personnamn och den tredje däremot exempel på vardagsspråkliga användningar av personnamn. Genom att jämföra de polska ursprungliga personnamnen med deras översatta eller överförda motsvarigheter i den svenska texten försöker jag besvara frågan på vilket sätt en konkret översättningsmetod påverkar språkstilistiska avvikelser gentemot källtexten. De slutsatser som jag har dragit av analysen har en deskriptiv karaktär och används inte för att värdera översättningens kvalitet.

2. Analys av materialet

2.1. Översättning av personnamn förankrade i källkulturen

	<i>Dziewięć</i> , A. Stasiuk	<i>Nio</i> , övers. T. Håkanson
1	Ale do głowy przyszedł mu tylko Józef Cyrankiewicz z łysą jak kolaneczka czaszką, s. 215	Men han kom bara att tänka på Józef Cyrankiewicz, den gamla partipampen med skalle kal som en knäskål, s. 262
2	Zaczął pogwizdywać „pierdolił, pierdolił, rozpierdolił chliwek”, pożyczkę „Życie Warszawy” kruszyło się jak cieniutki opłatek, twarz Jaroszewicza pękła na pół, s. 15	Han började vissla en oanständig visa, den gulnade ”Życie Warszawy” smulades sönder som en tunn oblat, den gamle premiärministern Jaroszewicz ansikte sprack i mitten, s. 15
3	– Tak naprawdę to Lucyna – powiedziała Syl . – A pan?, s. 164	– Egentligen heter jag Lucyna , sa Syl . Eller Luśka . Och ni?, s. 200

¹² Jfr. E. Nida, *Zasady przekładu na przykładzie tłumaczenia Biblii*, tłum. M. B. Fedewicz, „Pamiętnik Literacki” 1981, nr LXXII (1), s. 331.

I den första gruppen har jag samlat sådana exempel (1–3) som exemplifierar på vilket sätt översättaren hanterar främmande personnamn som är starkt förankrade i källtextens kultur och språkssystem.

I det första exemplet (1) överförs till målspråket både för- och efternamnet på den kommunistiske premiärministern Józef Cyrankiewicz. Överföringen sker utan några som helst förändringar. Till och med den polska stavningen med diakritiska tecken bibehålls. Översättaren bestämmer sig emellertid att tillägga en förklaring. Cyrankiewicz betecknas närmare med hjälp av det sammansatta substantivet *partipamp* som uppfyller huvudsakligen två viktiga funktioner. Å ena sidan anger förledet *parti* Cyrankiewicz's yrke eller, rättare sagt, den politiska karriären, å andra sidan signalerar efterledet *pamp* politikerns höga position inom det politiska systemet i Polen. Det förtydligas dock inte att det rör sig här om den kommunistiska regimen. Ordet *pamp* uppfyller ytterligare en stilistisk funktion genom att inkorporera en negativ betydelse. Enligt *Svensk Ordbok* utgiven av Svenska Akademien¹³ har det sammansatta substantivet *partipamp* en nedsättande betydelse. Vidare tillägger Håkanson också adjektivet *gammal* i explikationen. I sin helhet aktualiserar alltså nominalfrasen *Józef Cyrankiewicz, den gamla partipampen* den pejorativa undertonen som inte framgår av originalet utan dyker upp först i den översatta texten. I detta fall förklarar översättaren inte bara kontexten för måltextens läsare utan inför även subtila stilistiska förändringar.

Nästa exempel (2) är också ett exempel på förklaring som tilläggs av översättaren för att förtydliga den historiska kontexten för de svenska läsarna. I romanen beskrivs en bild på den kommunistiske premiärministern Piotr Jaroszewicz som är avbildad i ett gammalt nummer av dagstidningen "Życie Warszawy". Bara hans efternamn anges i romanen och det räcker för att polska läsare från Stasiuks generation skulle utan problem identifiera politikern.

Själva namnet överför Håkanson i oförändrad form men utvidgar samtidigt detta textsegment genom att förse Jaroszewicz med ytterligare attribut – *den gamle premiärministern Jaroszewicz*. Genom att använda den domesticerande tekniken försöker översättaren anpassa måltexten till de svenska läsarnas förmodligen inte tillräckliga kunskaper inom Polens moderna historia. Tack vare tillägget förtydligas alltså det historiska sammanhanget. Anmärkningsvärt är här dock att översättaren inte nöjer sig med den enkla appositionen *premiärministern Jaroszewicz* utan lägger till en ytterligare beteckning *gamle*. Översättaren ingriper därmed i källtexten

¹³ *Svensk ordbok*, red. Svenska Akademien, Stockholm 2009, s. 2275.

starkare än det skulle vara nödvändigt för att bevara textens klarhet. Berman skulle beteckna ett sådant ingripande som en överflödig förklaring och förlängning¹⁴. Małgorzata Zawadzka medger i sin tur att det knappast är möjligt att avgöra entydigt var gränsen för tillägg och översättarens frihet ligger¹⁵. Hon föreslår dock att hellre hantera de oklara ställena i fotnoter för att slippa förvränga den litterära texten.

I det tredje exemplet (3) förekommer en av romanens kvinnogestalter Lucyna (kallad också för Syl) som presenterar sig för Paker, en av gangstarna i boken. I den polska källtexten nämner hon bara sitt officiella, fullständiga namn *Lucyna* utan att förkorta det. I den svenska måltexten utvidgas kvinnas yttrande godtyckligt om ytterligare en mening i vilken hon tillägger att hon även kallas *Luśka* ibland. Förmodligen har översättaren bestämt sig för denna explikation för att undvika potentiella missförstånd på andra ställen i texten. Annars skulle den svenska läsaren kanske missuppfatta texten och inte få veta att *Lucyna* och *Luśka* är två utbytbara former av ett och samma kvinnonamn och betecknar alltid samma person. Detta bevisar att diminutivformen av personnamn som ofta används av polska språkbrukare kan vålla stora svårigheter i översatta texter vars målspråk inte förfogar över liknande möjligheter att bilda diminutivformer.

Berman hävdar visserligen att förklaringar som oundvikligt leder till textens förlängning räknas som negativa översättningstendenser men att de samtidigt kan ha även vissa positiva effekter på översättning¹⁶. Översättaren har å ena sidan förvrängt innehållet av Syls yttrande och å andra sidan uppnått pragmatiska fördelar och möjliggjort för den svenska läsaren att entydigt identifiera Syl som en och samma person i hela berättelsen oavsett om hon på ett särskilt ställe i texten kallas *Syl*, *Lucyna* eller *Luśka*. Att sträva efter en stor begriplighet är ingenting förvånande inom översättningslitteraturen. Levý påpekar att de flesta översättare tenderar att göra måltexten mer logisk än det framgår av originalet¹⁷.

Ett tillägg i form av ett diminutiv, i detta fall ett smeknamn som snarare används i informella, familjära sammanhang, kan emellertid väcka en viss förvåning hos den svenska läsaren, inte minst med tanke på att den unga Syl pratar med en betydligt äldre, främmande man som hon just har träffat

¹⁴ A. Berman, *Przekład jako doświadczenie obcego*, tłum. U. Hrehorowicz, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009, s. 254 f.

¹⁵ M. Zawadzka, *Obraz miasta we francuskim przekładzie „Wniebowstąpienia” Tadeusza Konwickiego*, [w:] *Konwicki i tłumacze*, red. E. Skibińska, Łask 2006, s. 355.

¹⁶ A. Berman, op. cit., s. 255.

¹⁷ J. Levý, *Litterär stil och översättarstil*, övers. M. Larsson, [w:] *Med andra ord. Texter om litterär översättning*, red. L. Kleberg, Stockholm 2010, s. 164.

för första gången och tilltalar honom med pronomenet *ni* vilket ytterligare betonar distansen mellan dem.

Trots att Hejwowski har urskiljt 17 metoder att översätta egennamn, däribland även olika slags tillägg och förklaringar, nämner han inte ett tillägg av en annan form av samma egennamn som en möjlig metod att hantera problematiska egennamn. Detta kan tyda på att en sådan teknik används snarare undantagsvis i litterära texter.

2.2. Översättning av talande personnamn

	<i>Dziwięć</i> , A. Stasiuk	<i>Nio</i> , övers. T. Håkanson
4	<ul style="list-style-type: none"> – Nudzę się, Baleronku. [...] – Lucynko, naprawdę dziś nie mogę. [...] – Kurwa! Baleronie! Trzymasz mnie tu jak... – Lucia, albo zamykam drzwi, albo nie zamykam Szejka, s. 54-55 	<ul style="list-style-type: none"> – Baleronek, jag har tråkigt. [...] – Lilla Lucyna, idag kan jag verkligen inte. [...] – Men va fan! Baleronek! Du håller mig som en... – Lucyna, antingen låser jag dörren eller så stänger jag inte in Schejk, s. 64-65
5	<ul style="list-style-type: none"> – Jak oni się nazywają? – zawołał Blondyn. – Świetliki – odpowiedział Czapla, s. 187 	<ul style="list-style-type: none"> – Vad heter de? ropade Den blonde. – Świetliki. Lysmaskarna, svarade Czapla, s. 229
6	<ul style="list-style-type: none"> – Powiedz Łysemu, żeby tu przyszedł za pięć minut. Zawiezie Młodego do miasta i przywiezie, s. 119 	<ul style="list-style-type: none"> – Säg åt Skalle att han kommer hit om fem minuter. Han ska köra Pojken till stan och hem igen, s. 143

Nästa exempelgrupp (4–6) innehåller exempel på talande, ofta uttrycksfulla och konnotativa namn och deras svenska översatta eller överförda motsvarigheter.

Det första analyserade exemplet i gruppen (4) är en dialog mellan en av de huvudfigurerna i *Dziwięć*, gangstern Bolek, och hans betydligt yngre flickvän Lucyna som ibland också kallas för Syl. Kvinnan i sin tur brukar tilltala sin partner med smeknamnet *Baleronek* vilket förmodligen är tänkt av författaren som ett litterärt grepp. Stasiuk leker på det sättet med gangsterromanens typiska drag och gestaltar *Dziwięć* som ett slags polemik med genrens tradition. De talande smeknamn som författaren väljer för sina

figurer kan göra ett humoristiskt intryck på polska läsare. Smeknamnet *Baleronek* är formellt sett en diminutivform av substantivet *baleron* som betecknar ett slags skinka (benfritt bogfläsk) och associeras främst med en överviktig, klandrig person. Att en grym gangster tilltalas på det sättet hemma, av sin flickvän kontrasterar med figurens karaktärsdrag och sysselsättning samt avslöjar hans privatliv. Möjligen hänger användningen av namnet *Baleronek* samman även med figurens kraftiga kroppsbyggnad vilket dock inte kan bevisas entydigt.

Av den ovan anförda dialogen framgår att den svenske översättaren har bestämt sig att bevara smeknamnet *Baleronek* i dess oförändrade, originella form och inte försöka översätta det till svenska trots att namnet är talande och kunde därför ersättas med en analogisk, talande svensk motsvarighet. Enligt Levý borde översättaren försöka översätta talande egennamn som uppfyller en konkret funktion i texten vilket också är fallet i detta exempel¹⁸. Efter Hejwowski skulle man alltså klassificera en sådan översättningsmetod som Håkanson tillämpar här som överföring i oförändrad form¹⁹. Som följd av detta beslut uppfattar den genomsnittliga svenska läsaren (utan kunskaper i polskan) smeknamnet som ett främmande, obegripligt namn. Den svenska läsaren berövas alltså möjliga associationer och potentiella implicita innehåll angående gangstern som i den polska källtexten uppkommer på det konnotativa planet som en mer komplex figur. Efter Berman kan man beteckna detta exempel som kvalitativ utarmning vilket innebär i detta fall att den översatta texten inte får lika uttrycksfull betydelse som originalet²⁰.

Intressant nog använder översättaren diminutivformen *Baleronek* även på ett ställe där författaren till originalet använder substantivets grundform *Baleron*. Att Lucyna tilltalar sin partner på ett annat sätt än vanligt just i detta yttrande är inte tillfälligt utan hänger samman med kvinnans negativa känslor som hon uttrycker bland annat genom att svära. Ytterligare signalerar hon sitt missnöje nämligen just genom att tilltala Bolek på ett kall-sinnigare sätt. Valet av diminutivformen *Baleronek* i översättningen grundar sig dock förmodligen på övertygelsen att svenska läsare annars inte skulle förstå att det handlar sig om en och samma person (om översättaren hade infört det främmande namnet i en annan form). Översättaren fokuserar alltså på att bevara namnets identifieringsfunktion. Samtidigt avskaffas både den emotiva funktionen och det konnotativa innehållet som i det polska

¹⁸ J. Levý, efter: D. Hygrell, *Att översätta komik. En undersökning av funktionsförändringar i tyska översättningar av svensk skönlitteratur*, Stockholm 1997, s. 28.

¹⁹ K. Hejwowski, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 176–179.

²⁰ A. Berman, op. cit., s. 257.

originalet möjliggör för läsare att skapa sig en mer detaljerad uppfattning om Lucynas temperament. Urszula Glensk framhåller att kvinnogestalter marginaliseras i Stasiuks prosa och definieras oftast genom sina relationer till manliga figurer²¹. Med tanke på detta måste man inse att Lucynas sätt att tilltala sin älskare säger mycket om hennes personlighet vilket inte kommer till uttryck i översättningen. I detta avseende föredrar översättaren snarare exotiserande översättningsteknik eftersom han inte förklarar för sina läsare de innehåll som i originalet uttrycks med hjälp av stilistiska medel. Fragmentet uppfyller inte de krav som Christiane Nord ställer på en perfekt litterär översättning som enligt henne borde bibehålla liknande interpretationsmöjligheter som ursprungstexten²².

På ett annat sätt hanterar Tomas Håkanson översättning av förnamnet *Lucynka* respektive *Lucia*. Båda namnformerna används av Bolek när han samtalar med sin flickvän, båda är formellt sett diminutiva och kan härledas från namnets grundform *Lucyna*. I detta fall övertar översättaren inte de polska diminutivformerna oförändrade utan istället går tillbaka till namnets grundform *Lucyna* som i en av meningarna förses ytterligare med adjektivet *lilla* som i det svenska språket kan användas för att bilda en diminutiv på ett analytiskt sätt. Användningen av adjektivet *lilla* kan skapa i den svenska måltexten ett felaktigt intryck att Bolek tilltalar *Lucyna* på ett mer familjärt sätt här (alltså på det ställe där han i originalet säger *Lucynka*) än när han använder sig av diminutivformen *Lucia*. Med tanke på detta skulle man kunna upprepa efter Gadamer att varje översättning är ett slag interpretation av originalet²³. Frågan varför översättaren inte har bestämt sig att genomgående använda bara en motsvarighet till de olika formerna av det polska namnet *Lucyna* är svårt att besvara entydigt. Det anses dock att smeknamn och diminutivformer av personnamn uppvisar en särskild hög grad av oöversättlighet²⁴.

Det sista egennamnet som förekommer i det citerade exemplet är det talande hundnamnet *Szejka* som i måltexten översätts ordagrant till *Schejka*, eller snarare anpassas bara till svenska stavningsregler (översättning med transkription) eftersom ordet fungerar i både svenskan och polskan som ett lån från arabiskan. Tack vara detta lyckas Håkanson bevara i översättningen samma talande namn med dess konnotativa kapacitet.

²¹ U. Glensk, *Proza wyzwolonej generacji 1989–1999*, Kraków 2002, s. 186 f.

²² Ch. Nord, efter: D. Hygrell, op. cit., s. 38 ff.

²³ Efter: ibidem, s. 43.

²⁴ R. Lewicki, op. cit., s. 46.

Till och med i ett sådant kort dialogavsnitt kan man urskilja olika tekniker att hantera översättning av personnamn. Översättaren varierar användningen av de svenska ekvivalenterna vilket dock inte alltid sker konsekvent.

Bristen på en konsekvent användning av översättningstekniker syns tydligt i nästa exempel (5). Den polska gangsterpseudonymen *Blondyn* översätts till svenska som *Den blonde* vilket på det formella planet innebär att ett substantiv ersätts med ett adjektiv med en liknande ordboksbetydelse. Metoden att översätta öknamnet nästa ordagrant som *Den blonde* garanterar att svenska läsare kan bilda sig samma föreställning som polska läsare om gangsterns utseende. Den konnotativa funktionen bibehålls alltså i den översatta texten.

Samtidigt som namnet *Blondyn* översätts, överförs däremot den andra talande gangsterpseudonymen *Czapla* (sv. *häger*) i oförändrad form som säkerligen uppfattas som främmande och betydelsemässigt obegriplig av de svenska läsarna. På grund av detta avskaffas i översättningen potentiella associationer som namnet väcker hos polska läsare av originalet. Detta i sin tur leder till kvalitativ, dvs. stilistisk utarmning av måltexten, även om *Czapla* inte är en av romanens huvudfigurer. Det inkonsekventa sättet att översätta två talande smeknamn inom ett kort dialogavsnitt kan följaktligen uppfattas som häpnadsväckande, särskilt med tanke på att egennamnet *Czapla* skulle ha kunnat översättas till svenska ordagrant utan större problem.

En intressant översättningsteknik väljer Håkanson vid översättning av namnet *Świetliki* som syftar på en polsk musikgrupp. Översättaren bestämmer sig att tillägga det polska egennamnet *Świetliki* dess svenska översättning *Lysmaskarna*. Att fördubbla ett egennamn i översättningen, dvs. införa både det originella namnet på främmande språk och dess översättning till målspråket är snarare en ovanlig översättningsteknik som nämns varken av Hejwowski²⁵ eller av Skibińska²⁶ i deras klassificeringar. Metoden möjliggör dock inte för måltextens läsare att placera *Świetliki* inom den polska kulturkontexten. Gruppens grundare och vokalist Marcin Świetlicki är samtidigt en av de viktigaste diktarna inom den polska litteraturen efter 1989. Han representerar således samma nya författargeneration som romanens författare Andrzej Stasiuk. I *Świetlikis* musik blandas diktarens poetiska, uttrycksfulla och råa texter med en dyster musik. Att just denna musikgrupp

²⁵ K. Hejwowski, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 176 ff.

²⁶ E. Skibińska, *Nazwy własne we francuskim przekładzie „Prawieku i innych czasów” Olgi Tokarczuk, [w:] Przekładając nieprzekładalne*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Z. Wolański, Gdańsk 2000.

dyker upp upprepade gånger i Stasiuks roman är inte tillfälligt utan bidrar till att skapa en dystert bild av 90-talets Polen i romanen. Enligt Nord används egennamn i skönlitterära verk nämligen alltid på ett intentionellt sätt²⁷. Bevarandet av deras funktioner i översättningar kan dock vålla vissa svårigheter vilket också är påfallande i detta exempel.

Nästa exempel (6) innehåller två talande smeknamn som genom sina konkreta, bildliga betydelser karakteriserar närmare de romanfigurer som tilltalas med dessa namn. *Łysy* är en av gangstrarna i boken och *Młody* är son till gangstrarnas chef vilket är lätt att gissa just på grund av detta typiska tilltalssätt som en del polska föräldrar brukar använda när de pratar med sina barn.

Det första öknamnet (*Łysy*) har översatts till svenska som *Skalle*. Ordet har visserligen en annan betydelse än det polska adjektivet *łyśy* och representerar formellt sett en annan ordklass, dvs. substantiv, men möjliggör för den svenska läsaren att aktualisera ungefär samma konnotationer och skapa sig liknande föreställning om mannens utseende som det utgår från den polska källtexten.

Det andra namnet (*Młody*) ersätts i sin tur med ordet *Pojken* som i liknande sammanhang skulle fungera i Sverige lika bra som namnet *Młody* i den polska kulturkontexten. På det semantiska planet bibehålls även betydelsekomponenten *ung* implicit i den svenska versionen av namnet. Man kan således efter Hejwowskis förteckning beteckna en sådan metod att hantera egennamnet som ersättning av ett beskrivande egennamn som har en konkret, konnotativ betydelse med ett annat beskrivande egennamn med liknande konnotationer²⁸. Sammantaget kan man konstatera att översättaren har lyckats uppnå en sådan ekvivalenstyp gentemot originalet som efter Nida kan betecknas som dynamisk ekvivalens²⁹. Detta innebär att det originella namnet på polska och dess svenska motsvarighet utlöser samma konnotationer hos polska respektive svenska läsare. Att försöka översätta de polska öknamnen *Łysy* eller *Młody* ordagrant med adjektiven *skallig* respektive *ung* skulle bryta mot den svenska konventionen som snarare föredrar personnamn i form av substantiv.

²⁷ Ch. Nord, efter: K. Hejwowski 2015, *Iluzja przekładu...*, op. cit., s. 134.

²⁸ Ibidem, s. 176–179.

²⁹ E. Nida, op. cit., s. 331.

2.3. Översättning av vardagsspråkliga användningar av personnamn

	<i>Dziewięć</i> , A. Stasiuk	<i>Nio</i> , övers. T. Håkanson
7	Na rogu przy poczcie i Władku Czwartym stały trzy Cyganki, s. 13	På hörnet vid posten och Władysław IV-gymnasiet stod tre zigenarkvinnor, s. 13
8	[...] potem wrócił, ale już nie Ponia-toszczakiem , ale Śląsko-Dąbrowskim i szedł Świerczewskiego , Wolską, Połczyńską [...], s. 129	[...] och sedan tillbaka, men då tog han inte Poniatowskibron utan Śląsko-Dąbrowskibron och gick Świerczewskiavenyn , Wolskagatan, Połczyńskagatan [...], s. 155
9	W srebrzystej taflí Kamionka odbijał się Wedel . [...] Czuła przez szybę zapach czekolady i ptasiego mleczka, s. 216	Wedelfabriken speglade sig i Kamionekdammens silverskiva. [...] Hon kände lukten av choklad och fyllning genom fönstret, s. 263

Den sista exempelgruppen består av vardagsspråkliga användningar av officiella egennamn och deras motsvarigheter i den svenska översättningen. I romanen fungerar dessa egennamn visserligen som namn på byggnader och institutioner, men alla av dem har bildats av för- eller efternamn, alltså ursprungligen personnamn.

Första exemplet (7) i gruppen innehåller ett vardagligt egennamn som syftar på en av huvudstadens karakteristiska byggnader. Det inofficiella, förkortade personnamnet *Władek Czwarty* som Stasiuk på ett skämtsamt sätt använder i romanen, syftar här på en skolbyggnad vars fullständiga, officiella namn på polska låter *VIII Liceum Ogólnokształcące im. Króla Władysława IV*. Författaren förkortar namnet genom att begränsa det till diminutivformen av förnamnet på skolans skyddspatron, dvs. namnet *Władek* som ytterligare förses med kungens nummer *Czwarty*.

Översättaren bestämmer sig visserligen för att använda sig av kungens polska förnamn för att bilda gymnasiets namn men han överför inte diminutivformen *Władek* från måltexten utan inför istället det fullständiga namnet *Władysław*. Denna förändring har inget större inflytande på namnets reception i Sverige eftersom både det polska namnets diminutivform och dess fullständiga version uppfattas förmodligen lika främmande av svenska läsare. Ett annat tänkbart alternativ skulle användningen av kungens försvensgade namn *Vladislav IV* vara. En sådan lösning skulle underlätta för svenska läsare att identifiera vilken historisk gestalt namnet syftar på. Yt-

terligare bygger översättaren ut namnet genom att tillägga hyperonymen *gymnasiet* som inte finns i det polska namnet. I motsats till källtextens läsare får måltextens läsare veta explicit att namnet betecknar just en skolbyggnad. Denna översättningsteknik medför huvudsakligen två skillnader mellan originalet och översättningen. Å ena sidan blir den översatta texten mer explicit, entydig och lättare att förstå, å andra sidan avskaffas i översättningen det polska namnets vardagliga och humoristiska karaktär. Istället blir måltexten mer neutral och formell på det stilistiska planet. Förklaring, förädling och kvalitativ utarmning är således de tre av Bermans kategorier som bäst beskriver hur det ovan anförda fragmentet förändras i översättningen, både på det formella och stilistiska planet³⁰.

I nästa exempel (8) kan uppmärksammas att Andrzej Stasiuk använder sig av förkortade egennamn, utan klassificerande substantiv som *ulica* (sv. *gata*), *most* (sv. *bro*) etc. Det officiella, fullständiga namnet *Most Księcia Józefa Poniatowskiego* ersätts med det vardagsspråkliga, förkortade namnet *Poniatoszczak* som förmodligen bara Warszawas invånare kan förstå utan ytterligare förklaringar. Håkanson däremot konstruerar motsvarande egennamn enligt de svenska onomastiska reglerna, dvs. genom att tillägga klassificerande ord som *bron*, *avenyn* och *gatan*. Denna metod och faktum att det humoristiska, vardagliga namnet *Poniatoszczak* utjämnas stilistiskt i översättningen leder till vissa stilistiska avvikelser gentemot källtexten. Berättaren i den översatta texten tycks inte vara en infödd Warszawa-invånare som det är fallet i originalet.

Samma översättningsteknik uppkommer även i sista exemplet (9). Egennamnet *Wedel* syftar i detta fragment på en fabrik i Warszawa i vilken chokladprodukter av märket E. Wedel tillverkades. Tillverkaren E. Wedel är Polens äldsta chokladproducent. Märkets namn har bildats av Emil Wedels för- och efternamn. Emil var son till fabriken grundare Karol Wedel. Stasiuk använder sig bara av efternamnet *Wedel* för att beteckna fabriken. Varje polsk läsare kan ändå ofelbart koppla namnet *Wedel* till den polska chokladindustrin.

Översättaren i sin tur inför ytterligare det klassificerande substantivet *fabriken* (*Wedelfabriken*) för att förtydliga för måltextens läsare att namnet betecknar just en fabriksbyggnad. Håkanson tillägger dock inte att det var chokladgodis som tillverkades i fabriken. Denna uppgift antyds däremot implicit i texten eftersom berättaren nämner *lukten av choklad* som kändes i anslutning till fabriken.

³⁰ A. Berman, op. cit., s. 245 ff.

Slutsatser

Av den genomförda analysen framgår att Tomas Håkanson anpassar olika översättningsmetoder snarare till konkreta personnamn. Det är omöjligt att dra slutsatser om en konsekvent, genomgående strategi att översätta personnamn i hela romanen man kan uppmärksamma vissa tendenser som är kännetecknande för översättning av personnamn i *Nio*. De personnamn som är förankrade i den polska kulturella kontexten fördes oftast i översättningen med olika slags explikationer, till exempel klassificerande hyperonymer. Vardagsspråkliga former av egennamn ersätts däremot vanligtvis med sina officiella, stilistiskt oladdade motsvarigheter. Den största bristen på konsekvens uppvisar översättningar av talande, konnotativa namn eller pseudonymer. En del av dem överförs från källtexten i oförändrad form medan andra exempel ersätts med svenska namn med liknande ordboksbedtydelser eller sådana motsvarigheter som väcker liknande associationer. Sammanfattningsvis kan man konstatera att Håkanson i de flesta fall substituerar personnamn från källtexten med deras mer förståeliga, fullständiga och konventionella motsvarigheter som oftast är stilistiskt neutrala. Översättningens kommunikativa funktion verkar alltså vara viktigare än textens stilistiska anpassning till det polska originalet.

ANTHROPONYMS AS TRANSLATION PROBLEM.

A STUDY OF ANDRZEJ STASIUK'S NOVEL *DZIEWIEĆ* AND ITS SWEDISH TRANSLATION

ABSTRACT

The aim of this article is to analyze, what methods to translate anthroponyms the translator Tomas Håkanson uses in order to achieve a literary translation of Andrzej Stasiuk's novel "Dziewieć" in which anthroponyms (as well as other types of proper nouns) affect both the plot and the language register. The analyzed examples contain anthroponyms that are closely related to the source culture and may potentially cause difficulties for the translator.

The first part of the article includes the theoretical background and introduces the most relevant terms (such as *proper noun* and *anthroponym*), as well as information about the novel and the applied research method. The main part of the article is the comparative analysis conducted on the basis of examples including different types of anthroponyms from Stasiuk's novel and their equivalents from the Swedish translation *Nio*. The closing part contains the conclusions drawn from the comparison between the source text and the target text.

KEYWORDS

translation, anthroponyms, Swedish, Polish, comparative analysis

PRIMÄR LITTERATUR

1. Stasiuk A., *Dziewięć*, Gładyszów 1999.
2. Stasiuk A., *Nio*, övers. T. Håkanson, Stockholm 2005.

SEKUNDÄR LITTERATUR

1. Berman A., *Przekład jako doświadczenie obcego*, tłum. U. Hrehorowicz, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009.
2. Cieślukowa A., *Nazwy własne w przekładzie literackim*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998.
3. Glensk U., *Proza wyzwolonej generacji 1989–1999*, Kraków 2002.
4. Hejwowski K., *Nazwy własne w tekście literackim – techniki tłumaczenia*, [w:] *Przekład. Język. Kultura*, t. 3, red. R. Lewicki, Lublin 2012.
5. Hejwowski K., *Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym*, Katowice 2015.
6. Hyggren D., *Att översätta komik. En undersökning av funktionsförändringar i tyska översättningar av svensk skönlitteratur*, Stockholm 1997.
7. Kaleta Z., *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998.
8. Levý J., *Litterär stil och översättarstil*, övers. M. Larsson, [w:] *Med andra ord. Texter om litterär översättning*, red. L. Kleberg, Stockholm 2010.
9. Lewicki R., *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000.
10. Nida E., *Zasady przekładu na przykładzie tłumaczenia Biblii*, tłum. M. B. Fedewicz, „Pamiętnik Literacki” 1981, nr LXXII (1).
11. Skibińska E., *Nazwy własne we francuskim przekładzie „Prawieku i innych czasów” Olgi Tokarczuk*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Z. Wołański, Gdańsk 2000.
12. *Svensk ordbok*, red. Svenska Akademin, Stockholm 2009.
13. Zawadzka M., *Obraz miasta we francuskim przekładzie „Wniebowstąpienia” Tadeusza Konwickiego*, [w:] *Konwicki i tłumacze*, red. E. Skibińska, Łask 2006.

